

CAUSES OF MAN-MADE TERRAIN DEGRADATION IN AGRICULTURE AND PROBLEMS OF THEIR ELIMINATION

I.E. Karimov

Ph.D., associate professor

Department of Geography and Basics of Economic Knowledge

Jizzakh State Pedagogical University

Kh. B. Umarova

Master student

Department of Geography and Basics of Economic Knowledge

Jizzakh State Pedagogical University

ABOUT ARTICLE

Key words: Anthropogenic relief, man-made suffusion, soil degradation, irrigated soils, salinity, groundwater level, land reclamation.

Received:

Accepted:

Published:

Abstract: In this article, the reasons for the man-made disturbance of the relief in agriculture and the problems of their elimination, the great practical importance of studying their genesis in the melioration of anthropogenic relief forms, the mining industry, the extraction of building materials and the processes within the sphere of influence of industrial enterprises are discussed. removed from the analysis.

QISHLOQ XO‘JALIGIDA RELYEFNI TEXNOGEN BUZILISHI SABABLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH MUAMMOLARI

I.E. Karimov

PhD., dotsent

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

X. B. Umarova

Magistrant

Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Antropogen relyef, texnogen suffoziya, tuproqlar deqratatsiyasi, sug‘oriladigan tuproqlar, sho‘rlanish, yer osti suv sathi, melioratsiya.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qishloq xo‘jaligida relyefni texnogen buzilishi sabablari va ularni bartaraf etish muammolari, antropogen relyef formalarini

melioratsiyalashda ularni genezisini o'rganish katta amaliy ahamiyati, tog' kon sanoati bilan, qurilish materiallari qazib olish bilan sanoat korxonalari ta'sir doirasidagi jarayonlar bilan bog'liqligi tahlil qilingan.

ПРИЧИНЫ ТЕХНОГЕННОЙ ДЕГРАДАЦИИ ЗЕМЕЛЬ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ПРОБЛЕМЫ ИХ УСТРАНЕНИЯ

И.Е. Каримов

Доктор Философии, доцент

Кафедра географии и основ экономических знаний

Джизакский государственный педагогический университет

Х.Б. Умарова

Магистрант

Кафедра географии и основ экономических знаний

Джизакский государственный педагогический университет

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Антропогенный рельеф, техногенное удушье, деградация почв, орошаемые почвы, засоление, уровень грунтовых вод, мелиорация.

Аннотация: В данной статье рассмотрены причины антропогенного нарушения рельефа в сельском хозяйстве и проблемы их устранения, большое практическое значение изучения их генезиса в мелиорации антропогенных форм рельефа, горнодобывающей промышленности, добычи строительных материалов и рассмотрены процессы в сфере влияния промышленных предприятий.

KIRISH

Relyefni texnogen buzilishi tog' kon sanoati, injenerlik inshootlarini qurishdan tashqari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish jarayonida yerga ishlov berish, planirovka qilish, terassalashtirish bilan birga sug'orish bilan ham sodir bo'ladi.

Tuproqlarning eroziyasi hududdagi boshqa geomorfologik jarayonlar bilan dinamik bog'lanishda bo'ladi. Masalan: baland tog' zonasida suffoziya, muzlash va gravitatsion jarayonida bo'lsa, cho'l zonalar va tekisliklarda sho'rlanish, defleksiya jarayonlari ham birga kechadi.

ASOSIY QISM

Sug'oriladigan hududlarda sug'orishga yo'naltirilgan suvlarning faoliyati va yer osti suvlarini chiqaruvchi irrigatsion inshootlarning o'zanlari bo'ylab antropogen jarliklar hosil bo'ladi.

Respublikamizda bunday relyef shakllari kanallar, kollektor-drenaj o'zanlari bo'ylab hosil bo'ladi. Irrigatsion jarliklar relyefning sug'orish uchun birmuncha qiyin hududlarida hosil bo'ladi. Masalan: adirlarni sug'orish uchun ko'tarma nasoslardan foydalaniladi, yonbag'ir bo'ylab esa suv

ariq va jarliklar orqali yoʻnaltiriladi. Adirlardagi lyossimon jinslar bunday sharoitda sugʻorma suvlar orqali tez yuviladi va irrigatsion jarliklarni hosil qiladi.

Noxush antropogen relyef shakllarini hosil boʻlishi jarayonini A.Nigmatov (2005) quyidagi genetik turlarini ajratadi.

1. Qishloq xoʻjaligi tufayli haydaladigan yerlarda
2. Irrigatsion sugʻoriladigan hududlarda
3. Yaylov
4. Suv omborlar qirgʻoqlaridagi abrazion, errozion
5. Yoʻl
6. Sanoat va aholi punktlari bilan bogʻliq
7. Togʻ kon qazilma jarayonlari
8. Oʻrmonlarni kesish tufayli

Jarlik relyefini hosil boʻlish intessivligini B.F.Kosov va I.I.Nikolskaya (1984) lar tomonidan 5 ta bosqichga ajratiladi:

1. Jarlikni maksimal oʻsish bosqichi (70%gacha kattalikni egallaydi).
2. Jarlik hosil boʻlishi qisqa davri (koʻndalang kesim yuzasini 2% qismini egallaydi).
3. Jarlikni uzunasiga oʻsish davri (95% maydonni egallaydi).
4. Jarlikni uzunasiga toʻliq oʻsish davri (75% maydonni egallaydi).
5. uzunasiga oʻsishini butunlay toʻxtatish bilan bogʻliq boʻlgan eng uzun davr. Bu

davrda uzunasiga oʻsish tugallangan boʻlsada eniga oʻsish davom etadi.

Oʻzbekiston Respublikasi sharoitida jarliklarni hosil boʻlishida muhim omil sugʻorish, irrigatsion tizimlar joriy etish, yerlarni haydash, planirovka qilish hisoblanadi. Kuzatishlarga qaraganda hozirgi yuzaga kelayotgan antropogen tipdagi jarliklarni 5/4 qismi suv va yerdagi foydalanishdagi xoʻjasizlikning oqibatidir.

Antropogen tipdagi jarlik relyefining hosil boʻlishida qishloq xoʻjaligi maydonlaridagi ekin turi va ularni sugʻorish uslublari va sugʻorish rejimi ham katta ahamiyatga ega.

Inson xoʻjalik faoliyati bilan bogʻliq boʻlgan relyef shakllariva ularni dinamik xususiyatlarini tahlil etishda biz oʻziga xos geomorfologik birlik hisoblangan adirlardagi intesiv jarayonlarini maʼlum darajada oʻrganish muhim masala hisoblanadi.

Adirlar genetik jihatdan yosh relyef formalari boʻlib ularning yassi, doʻng baʼzan tik yoki qiya yuzalari dehqonchilik, chorvachilik uchun maʼlum imkoniyatlarga ega. Lekin adirlar geoeologik jihatdan barqaror geokompleks emas, chunki ulardagi tabiiy jarayonlarni antropogen jarayonlar tufayli jadallashuvi yuzaga kelib dinamik geotizimlarga aylanmoqda. Shuningdek geonara nazariyasiga koʻra adirlar va tekisliklar oʻrtasidagi toʻgʻri va teskari aloqalar ulardagi

geomorfologik jarayonlarni o'zgartirib yubormoqda. Ayniqsa adirlarni sug'orish tufayli surilma, o'p qon jarlik kabi yonbag'ir jarayonlari jadallashmoqda.

Antropogen relyef shakllarini melioratsiyalash, dinamik jarayonlarni optimallashtirish relyefni dinamik jarayonlarini barqarorlashtirish, ekologik holatini me'yorlashtirish xalq xo'jaligi uchun muhim ahamiyatga ega. Buning uchun birinchi navbatda antropogen relyef shakllarini hosil bo'lishi jarayoni o'rganish, ularni dinamikasini barqarorlashtirish, profilaktik ishlarni bajarish muhim ahamiyatga ega.

Antropogen jarliklar, karerlar, tog' kon sanoati shaxtalari, ochiq konlar hududini rekultivatsiya qilish orqali foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'zbekiston sharoitida karerlardan maishiy chiqindilar uchun foydalanishga katta ahamiyat berilgan va bu ko'p jixatdan noxush ekologik vaziyatlarni yuzaga keltiradi. Chunki axlat tashlangan karerlarga sug'orma suvlarni tashlanishi tufayli noxush ekologik vaziyat yuzaga keladi.

Dunyo mamlakatlari tajribasida karerlar va jarliklarni ro'yxatga olish, ularni rekultivatsiya qilish ishlarini monitoringini o'tkazish amlaga oshirilgan. Respublikamizda jarliklar mavjud maydonlarda ekinlarni turiga qarab melioratsiya o'tkazish tajribasi amalga oshirilgan.

1-Jadval

Jarliklarni uzunligi bo'yicha o'sish suratini o'simliklar bilan bog'liqligi (A.Nigmatov bo'yicha)

Ekin turi	Qiyalik gradus hisobida	Sug'oriladigan dala uzunligi. m.	Vertikal davomida o'sish uzunligi. m.
Ko'p yillik ekinlar	3,3	156	0,8
Ko'p yillik o't ekinlar	3,7	130	0,3
Makkajo'xori	3,2	143	2,6
Uzum	2,7	240	1,5
Sudan o'ti	2,9	269	0,4
Kartoshka	2,6	215	2,1
Paxta	3,2	143	2,6
Mosh (dukkakli)	3,6	124	3,4

Antropogen relyef shakllarini melioratsiyalashda agro meliorativ uslublar juda katta ahamiyatga egadir. Tadqiqotlar va amalga oshirilgan tajribalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, jarlarni tuproq uyumlari bilan to'ldirish memoratsiyasi bir qancha amaliy-iqtisodiy ahamiyatga ega. Lekin bu uslubni qo'llashda texnologik jarayonlar tufayli texnogen tuproqlar yuzaga kelishini va bu tuproqlar hosildorlik darajasini ancha vaqt tiklay olmasligi, eroziyaga moyilligi, tuproq gruntning cho'kish holatlari yuzaga kelishini e'tiborga olish zarur.

Bunday joylarda mexanik va kimyoviy suffoziya jarayonlari yuz berishi mumkin. Suffozion jarayonlar qoplama tuproqning zichlashmaganligidan kelib chiqadi. Bunday holatda rekultivatsiya qilingan jarlikni melioratsiyalashda ekinlarni polasa usulida ekish imkoni boricha kam suv talab

qiladigan ekinlarni tanlgash, sug'orish texnologiyasiga amal qilish, organik va mahalliy o'g'itlarni me'yorida solish talab etiladi.

XULOSA

Texnogen tusdagi antropogen relyef formalarini melioratsiyalashda ularni genezisini o'rganish katta amaliy ahamiyatga egadir. Chunki ularni tog' kon sanoati bilan, qurilish materiallari qazib olish bilan sanoat korxonalari ta'sir doirasidagi jarayonlar bilan bog'liqligi o'ta murakkab meliorativ tizimlarni yaratishni talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Ваҳобов Х. Оценка и прогноз формирования горнопромышленных ландшафтов и физика – географические основы их рекультивации. Автореферат докторской диссертации. Т., 2001 г.
 2. Nosirkhonov, N. N., & Yunusova, G. D. (2022). Explicit methods of expressing please speech acts in Korean. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(5), 44-50.
 3. Великанов М.А. Русловой процесс. М.1958 г.
 4. Mukhamedov, O. L., & Gudalov, M. R. (2021). Territorial Location Of Settlements Of Jizzakh Region And Migration Processes In Them. *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal*| NVEO, 15511-15515.
 5. Рафиқов А. Геоэкологик муаммолар. Т., “Ўқитувчи” 1997 й.
 6. Orzikulova, G., & Nematovich, N. O. (2020). Right in ancient world history. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 9(3), 144-148.
 7. Коломенский В.Н. Инженерная геология М. Высшая школа 1969 г.
 8. Климат, рельеф и деятельность человека М. Наука 1981 год.
 9. Karimov, N. R. (2019). SOME BRIEF INFORMATION ON AL-SIHAN AL-SITTA. *Theoretical & Applied Science*, (5), 611-620.
 10. Нигматов А.Н. геоэкологически аспекты за обращенностью и техногенной нарушенности земель Узбекистана Т., 2005.
 11. Каримов, И., Холмирзаев, Ж., & Жанизокова, Г. (2021). МИРЗАЧЎЛ ВОҲАСИ СУҒОРИШ ТИЗИМЛАРИ ТАЪСИР ДОИРАСИДАГИ ГИДРОЛОГИК-ЭКОЛОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ЎЗГАРУВЧАНЛИГИНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Журнал естественных наук*, 3(5), 316-324.
 12. [http:// WWW.une.org](http://WWW.une.org)
 13. <http://aie.riis/ru/>
 14. <http://encarta.msn.com/EncartaHome.asp>
-